

ЧЛАНЦИ

др. Новак Ражнајовић

РАЗГРАНИЧЕЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ И ТУРСКЕ (1883 - 1887)

Рад на разграничењу односно прецизирању црногорско-турске границе, почео је тек 1883. године, и то углавном последице посјете књаза Николе султану Абдул Хамиду у Цариграду августа те године. А по одлуци Берлинског конгреса обиљежавање нове црногорско-турске границе правно и политички било је извршено већ августа 1878. године. У околностима када је Аустро-Угарској био интерес да се Црна Гора и даље исцрпљује у заплетима са Турском, Турска и Призренска лига успјеле су да, упркос одлуци Берлинског конгреса, задрже Плав и Гусиње. У накнаду за то, под притиском европских сила, Турска је Црној Гори вратила Улцињ са територијом до Бојане крајем 1880. године.

Официјелно разграничење са Турском, за Црну Гору, поред осталог, имало је значај као коначна потврда иначе стеченог и признатог легитимитета и суверенитета као државе. Какве су све препреке и питања на мучном путу до договора о повлачењу мњусобне границе имале да савладају Црна Гора и Турска, то смо покушали показати чланком у претходном борју овог часописа. Али ни компромис постигнут крајем августа 1883. између заступника књаза и султана у Цариграду није био без контраверзи, па ће и рад црногорско-турских комисија на обиљежавању међусобне границе потрајати још пуне четири године.

Средином септембра 1883. састале су се у Скадру комисија за разграничење Црне Горе и Турске. Шеф црногорских комесара војвода Симо Поповић био је одушевљен и поласкан сјајним дочеком што им је приредио шеф турских комесара Мустафа Асим паша. Сама чињеница да је турску комисију водио онај исти Мустафа паша који је као изасланик султана минулог

рољена предложно књазу посјету Цариграду, која се управо бавила, умјевала је повјерења на Цетињу. Могло је, међутим, згледати као незгодно условљавање, што је Мустафа паша на једници од 18. IX, напореда са граничним, предложно да се јешава и такозвано мухадџирско питање, а то је питање о мањима муслиманских емиграната из Црне Горе иза последњег ата. Смјеста су то црногорски комесари прихватили, редвајући Мустафа-паша да о томе упуте писмену представку ично књазу Николи. Детаљно је Мустафа паша анализирао XX члан Берлинског уговора и у складу са тим предлоге мјера а осигурања права муслиманских емиграната на поссједовање и оршићење остављене имовине у Црној Гори.¹ Ефекат овог условљавања” био је тај да иста комисија најприје склопи уговор /14/ 26. IX 1883. у Тузима којим се на један начин регулишу имовнска права муслиманских емиграната из Црне Горе. Ово је аправо било само формално покриће Турцима да би се неопетано обављао рад комисије за разграничења. Иначе, мухадџирско питање није предмет овога рада.

О граничној линији од Скадарског језера до Грдилишта јеверно од Подгорице у ствари је и постојао споразум, онај од 0. I 1883.² Без већих тешкоћа комесари су се сагласили о томе отезу границе, па и нешто даље од Градишта до Планинице. Извјесног затезања било је око исходне тачке на обали Скадарског језера, гдје су Турци покушали да је помјере за неколико километара на штету Црне Горе. На овом првом кораку Црногорци су били непопустљиви, па је ушће Гостињског потока у еверо прихваћено као полазна тачка границе, која је затим ишла право до испред села Матагуж заобилазећи га и остављајући Турској, онда испред села Владње које се такође оставља Турској, па равницом Зете на мост Омер Божовић и даље на

¹ Архив Црне Горе Цетиње, Фонд Министарства иностраних дијела (у сљем навођењу: АЦГ МИД) ф 11, војвода И Пламенац Скадар - војводи Радоњићу Цетиње (6) IV. 1883; у прилогу представника Мустафа Асимаше књазу Николи.

² Наш рад Питање разграничења Црне Горе и Турске 1881 - 1883, Историјски записи 1994. 3-4.

Градшгте.³ Овдје је, у Кучима, дошло опет до извјесног застоја, опет је за моменат искрсло бизарно питање Кучке крајине, а већ се међународна комисија 1879, на лицу мјеста увјерила и званично констатовала да је та Крајина само интегрални дио племена Куча, као и село Мужечка о коме је избио спор. Турци су, међутим, претендовали да то село припадне њима. Ипак су се убрзо увјерили да је Мужечка једно од села Кучке крајине, иначе у саставу Црне Горе од 1877. године, па су одустали од свог инсистирања изјављујући да Мужечку "остављају нама".⁴ До средине октобра завршено је утврђивање граничне линије од Мужечке, преко Скала смедец, Крш Костић, језеро Рикавац до на Планиницу. За даље граничење у рејону према Плаву и Гусињу комесари су се договорили да из Подгорице као базе обје комисије пређу у Андријевцу.⁵ На сектору према Андријевици, међутим, посао ће бити неупоредиво теже. Но, ваља истаћи да је разграничење на релативно широком простору источно и сјеверно од Подгорице, дакле од Скадарског језера до Планинице, за Црну Гору било најважније. На даље разграничење, иако такође важно, могло се са више стрпљења чекати.

Оптимизам усљед брзо постигнутог успјеха на сектору Подгорице исказан преко "Гласа Црногорца" на свој начин говори о задовољству црногорске владе. Пошто су се о граници комесари сагласили - "сада се баш постављају видљиви знакови те границе, при чему сусједни Арбанаси чине знатне услуге правећи пирамиде и ударајући погранично коље". Ово сигурно нијесу учинили сусједни Грци и Хоти, које је гранична линија тешко оштетила, већ свакако Албанци муслимани на рубовима зетске равнице гдје је Црна Гора учинила релативно значајан територијални уступак Турској (села Матагуж и Владњу). Брзи свршетак посла на овом сектору уливао је (показаће се као претјеран) оптимизам, да ће се на цијелој албанској страни па

³ АЦГ МИД Пламенац - Радоњићу, (9) IX 1883, 594.

⁴ Исто в. Симо Поповић в. Станку Радоњићу (30. XII) 12 X 1883.

⁵ Симо Подгорица, в. Станку Радоњићу Цетиње (5) 17. IX 1883.

онда све до Таре на исти начин брзо и ефикасно обавити. "... На томе честитамо и себи и Турцима". Док су Црна Гора и Турска стајале међусобно "разграђене" није, каже се, могло бити нормалних односа нити мира на граници. Сада мора бити све другачије, мирно и у доброме реду на пограничним међама.⁶ Надају се доста наивно на Цетињу. Наравно, обиљежавање границе са дотадашњим највећим непријатељем, на тако важном сектору, коначно се употпуњује и афирмише унтрашњеполитички и међународнополитички легитимитет државе Црне Горе.

Несјоразуми о њраси њрема Плаву и Гусињу

При свршетку првог дијела посла, шеф турске комисије Мустафа Асим паша "повјерљиво" је рекао шефу црногорских комесара војводи Сими Поповићу да је Гусиње устало на отпор и да се мимо језера Рикавца односно Планинице не може. Зато мисли да пређе у Беране, одатле да ступи у контакт са Цариградом и Абди-пашом у Призрену, како би предузели мјере за умјерње Плава и Гусиња. Војвода Симо је разумно да ће то потрајати и предлаже нека Турци среде рачун са Плавом и Гусињем, а црногорским комесарима неће бити тешко да на повољну прилику пођу у Андријевицу; јер ако би одмах пошли а посао не свршили, створно би се утисак да су Гусињани омели рад једне међудржавне комисије; иначе наступа зимски период када је готово немогуће на томе радити.⁷ На сваки начин, након готово мјесец дана, односно почетком новембра 1883. године црногорско-турска комисија за разграничење састала се у Андријевици. Црногорски комесари инсистирали су на томе да се утврди датум почетка рада на граници. Мустафа паша је узвратио да још чека на неке наредбе из Цариграда, али да ће му брзо доћи па ће моћи да отпочну рад, и неће престајати док не сврше посао, макар радили и преко зиме. Но, Мустафа паша је

⁶ Глас Црногорца, (25. IX) /7. X/ 1883.

⁷ АЦГ МИД, ф. 11, в. Симо - В. Радоњићу /30. XII/12. X/ 1883.

инспирао да се најприје "теоретично" споразумију о граничној линији од Планинице до Лима, па да ће онда посао на терену много лакше ићи. Становиште црногорских комесара било је да се они заправо немају о чему начелно споразумијевати, јер да су и турски и црногорски документи о томе јасни. Показује се, наиме, да Турци споразумом постигнутом у Цариграду настоје дати интерпретацију и тумачење како то не одговара интересима Црне Горе. То се најприје односи на дио границе од Планинице до Сточице. У документима што су их крајем минулог августа у Цариграду министри иностраних дјела двије државе потписали, било је у ствари углављено да ће гранична линија на томе дијелу ићи такозваном Гранвиловом линијом, а то је заправо она линија којом је коначно нађено ријешенје да се за Плав и Гусиње Црној Гори врати Улцињ. У оквиру истог рјешења одређено је да од брда Сточице на Лим и на Шекулар граница иде линијом грофа Кортија, односно према аранжману од априла 1880. Користећи се неким нејасноћама и недореченостима у документима потписаним у Цариграду, Турци су покушавали да ствар препроче захтијевајући да граница слиједи линију Кортија већ од врха Планинице, тако да би један терен вриједних планинских пасишта остао Турској. Слабост показане турске позиције у питању границе од Планинице у томе је што управо у ноти Ариф-паше изричито стоји да линија иде од Планинице на Сточицу. Зато су, након говора о томе, Турци затражили од Црногораца да се изјасне о линији у долини Лима, односно да ли остаје на снази први услов у ноти Ариф-паше по коме "доминирајући висови" изнад Лима имају припасти Туркој. Црногорски комесари указали су на ону исправку тога става у документу потписаном од министра Радоњића и Нусрет-паше, у коме стоји да ће се комунална линија измђу хришћанских и муслиманских села аплицирати као међудржавна граница, тако да говору о "доминирајућим тачкама" уопште нема мијеста. Узгредно су Црногорски комесари пледирали да село Ржаница у коме, по њиховој тврдњи, има више хришћанских него муслиманских кућа, остане Црној Гори. У немогућности да се сагласе са гледиштем турских комесара, а користећи се изјавом Мустафа-паше да чека допунске напредбе и упутства из Цариграда, Црногорски комесари изјавили су да да је њихов даљи боравак бескористан, додајућу да чим Турци буду потпуно спремни да

приступе наставку рада на разграничењу. Црногорци ће се одмах вратити на границу. Оставили су у Андријевици свога секретара Митра Бакића, препоручујући Турцима да у случају потребе о питањима раграничења са њиме контактирају.

Извјештавајући о овом првом покушају разграничења на сектору Плава и Гусиња, застој у раду црногорско-турске комисије руски посланик на Цетињу Александар Јонин тумачи противљењем албанских племена која живе нешто даље од границе, и чине притисак на оне уз границу, који би иначе жељели да се питање границе што прије ријеши. То увјерење преовлађује и на Цетињу, тим више што су Турци у Гусињу и Плаву и околним сакупили значајне војне снаге из Скадра и Сјенице чије ће присуство, сматра се, бити довољно да Албанија остане мирна.⁸

Након прекида разговора о граничној линији, Турци су у другој половини новембра 1883. припремили војно осигурање од могућег противљења Плава и Гусиња за наставак рада. С тим у вези Црногорски комесар у Андријевици имао је контакте са Мустафа-пацом у Беранама. Уз одобрење Цетиња, договорили су се да турска војска пређе преко Андријевице, како би запосјела брдске положаје изнад Пепића, између Велике и Ржанице и Ржанице и Новшића. За безбједно пребацивање топова преко 3 дрвена моста на Лиму, Црногорци су прихватили да припреме дрвену грађу којом би један турска инжењеријска јединица ојачала те мостове. Припремљено је у Андријевици и стотинак метара дрва за огрев турске војске у пролазу и око 5 тона сјена за коње. Мустафа Асим паша је још молио да му се у Андријевици нађе једна кућа као магацин за војне потребе током рада у долини Лима.⁹ А лично књаз Никола поручује командиру Тодору Миљанову да буде приправан са војском из Васојевића; да се Величани опомену на опрез, али и да се не уплаше. Нека

⁸ Исто, в. Симо - Радоњићу, (1) 13. XI 1883. 720; МЦ ПР, ф.30 Јонин - Гирсу /19. XI/1. XII 1883., бр. 230.

⁹ АЦГ МИД Ф. 11, О овоме предмету има више телеграма на релацији Цетиње - Андријевица и Андријевица - Беране у времену од 24. XI до 14. XII 1883.

се пусти и лијепо прими Турска војска и нижењерство, како би се "бунтовницима" из Плава и Гусиња показала једна истинска солидарност Црне Горе и Турске у питању разграничења и уопште - била је мисао књаза Николе.¹⁰

За настављање рада на разграничењу црногорска влада ипак је показивала извјесно нестрпљење, вјероватно и због наступајућег зимског периода. Црногорски министар војни војвода Илија Пламенац питао је Мустафа-пашу да ли су му стигле инструкције из Цариграда и када ће моћи да настави рад на граници. У трагу ранијих искустава изражава се и бојазан да отезање послјешује могућност опозиције од стране Плава и Гусиња. За сада, међутим, сви извјештаји које добијају црногорске власти са границе, позитивно свједоче да Албанци не чине никакав отпор извршењу "нашег задатка". Уосталом, истиче војвода Пламенац, Турска и Црна Гора немају што да чине у долини Лима осим да потврде status quo, што значи стање створено исходом последњег рата, а то се не тиче интереса Албаније, па делимитација не може изазвати никакво противљење од те стране.¹¹ Истога дана Мустафа паша одговара да не може тачно одредити датум наставка рада на разграничењу; управо је поново ургирао за инструкције у Цариград, и нада се одговору и наставку рада кроз кратко вријеме.¹²

Почетком децембра 1883. поново се у Андријевици састала црногорско-турска комисија за разграничење. Но Турци су се још упорније држали свог првобитног тумачења о комбиновању такозване Гранвиллове и Кортијеве линије у рејону Плава и Гусиња. Своје ставове обје стране браниле су позивјући се на документе потписане у Цариграду. У контраверзама око "доминирајућих тачака" Турци су видјели да "сама хришћанска села у долини Лима", а нијесу хтијели видјети да у додатном протоколу пише даће та села бити "обилежена њиховом комуналном гра-

¹⁰ АЦГ МИД, Ф 11, 935, књ. Никола - в. Божу Петровићу (13) 25. XI 1883.

¹¹ Исто, в. Пламенац, - Цетиње - Мустафа Асим паши, Беране (28. XI) 10. XII 1883.

¹² Исто, Мустафа паша - в. Пламенцу (28. X) 10. XI 1883.

ницом". Испада, према резонувању Турака, да Црној Гори имају припасти само насеља у низини уз обалу Лима, а испаше, утрине и шуме (а то су они "доминирајући висови") да се нађу у границама Турске. Држећи се свакако строгих и изричитих инструкција из Цариграда, турски комесари видјели су на терену њихову нелогичност, па су прибјегли једном особитом резонувању: да је само ријеч о политичкој - међудржавној граници, а да ће становништво полимских хришћанских села задржати право својине на земљиште преко те границе, па да ће уз та села и њихови "комунални атари" административно припадати Црној Гори!? Књаз Никола одлучно је одбио услове по којима би посједовање једног дијела Полимља било фиктивно. Било му је веома стало до тога да се ово питање и правно и политички позитивно ријеш, па је преко Јонина молно руског амбасадора у Цариграду да се заузме код Порте, да она своје захтјеве доведе у један реалан и логичан оквир.

Неспоразум се настављао и око повлачења границе према Гусињу, на потезу између Планинице и Виситора. По споразуму закљученом минулог августа у Цариграду, разлика између аустријске карте на којој је уписана линија Кортија и њеној новог издања гдје је положај локалитета уписан далеко вјерније, треба да се тумачи у корист Турске, односно да иде линијом како је означено на карти а не кроз тачке означене у опису те линије. Према томе, граница се има удаљити за неколико километара од Гусиња, тако да ће Турској остати не само Липовица, Зелетин и Виситор, него и Мојан, Црна гора (брдо), Јешин до, Асанац и Кутн. Црногорци су међутим, тражили да се граница повуче од Планинице на Сточицу, како баш изричито стоји у оној нама већ познатој ноти Ариф-паше, а затим да иде врховима Липовице, па на Виситор. Према турском предлогу, на примјер, "хришћанско" село Цецуни остаје Црној Гори, а све његове испаше, шуме и утрине треба уступити Турској. Баш овим поводом црногорска влада предлаже један компромис: препушта Турцима цијелу гору Сточицу, значајну за њих и као стратегијски ослонац, а да они препусте цео атар села Цецуна Црној Гори. Турци су упорно остајали при своме, понављајући на једној од посљедњих сједница комисије крајем 1883. ону немогућу идеју да

спорни терен административно припада Црној Гори а државнополитички Турској.¹³

На некој од последњих сједница комисије дошло је до неспоразума око полимског села Ржанице. Мада је црногорска влада тврдила супротно, у томе селу је заста била муслиманска већина. Али пошто се територија тога села од свега 200 душа сасвим укљичује у црногорску територију и готово потпуно одваја село Велику од остале црногорске територије, црногорски комесари су аргументовали да у интересу природности границе, а особито како би се због такве позиције села уклонили разлози за неизбјежне инциденте, то село свакако треба да припадне Црној Гори, а тај уступак она би могла компензовати на другој мјесту. Међутим, Турци су тај предлог такђе одбили.¹⁴

Најзад је Мустафа Асим паша предложио, с обзиром на годишње доба (по планшинама је снјег, војска му страда од хладноће, а разлика у гледиштима двије стране толика је да нема изгледа на брзи споразум), да комисија одложи рад за прољеће. Комисија се разишла, а војвода Илија Пламенац схватио је да је Мустафа Асим паша понио увјерење како су захтјеви његове владе прекомјерни.¹⁵

Процедуралног карактера био је састанак црногорско-турске комисије у Андријевици /3/ 15. I 1884. Закључили су да је немогуће наставити рад због великог снјега, а поново ће приступити послу кад вријеме дозволи. Као посебан докуменат комесари су саставили и потписали детаљан опис већ установљене и обиљежене црногорско-турске границе од Скадарског језера до Планинице. Двије стране такође су размјениле документе о

¹³ На широко и веома подрбно, уз многа понављања истих ствари расправља се у многим архивских документима о овом питању. Главнији су: АЦГ МИД, ф. 11, М Бакић, Андријевица, в.с. радоњићу Цетиње, /6/18. XII 1883. 942; в. И. Пламенац Андријевица, в. С. Радоњићу - Цетиње (1) 13. XII и (19) 31. XII 1883. МЦ ПР, Јонин - Гирсу, (1о) 22. XI 1883. Јонин - Нелидову у Цариграду (13) 25. XII 1883. и Јонин - Гирсу (14) 28. XII 1883.

¹⁴ Музеји Цетиње, архивски фонд Приновњени рукописи (даље МЦ ПР), Јонин - Гирсу, ф. 32, (23. XII 1883.) 4. I 1884.

¹⁵ МЦ ПР, Јонин - Нелидову, (13) 25. XII 1883.

повдојеним виђењима граничне линије на сектору од Планинице до Шекулара.¹⁶

Значајна тековина посјете књаза Николе султану августа 1883. као што смо већ нагласили, било је установљење граничне линије од Скадарског језера до Планинице према Гусињу. Неуспјели покушаји да се граница утврди према Плаву и Гусињу формално се даду образложити непрецизностима па и контраверзама у разматраним документима као подлози за то рјешење. Мотиви и за такво кројење докумената иза одуговлачења и закрерања у послу свакако су дубљи. Султан је сигурно био веома осјетљив на расположење својих муслиманских поданика у сусједству "хришћанских" држава, каква је била Црна Гора. Али у конкретној прилици непосредан мотив био је у ономе због чега су Црногорци показивали извјесно нестрпљење, а то је разграничење према Колашину. У Пољима Колашинским још су се задржавали муслимани, а формално су Поља била под влашћу Црне Горе. Установљењем међудржавне границе ваљало је превазићи једно својеврсно двовлашће и успоставити потпуни суверенитет Црне Горе у Пољима Колашинским. Међутим, разграничење према Мојковцу и Бноградском језеру Турци су условљавали повлачењем граничне линије према Плаву и Гусињу.¹⁷

Због Поља се Црногорцима журило, а на оној другој страни Турцима се баш није хитало. Иначе, на страни Плава и Гусиња Црногорци су сва мјеста на која су полагали право већ фактички посједовали још од Васојевићког устанка 1875. године. И само путем оружане силе Турци би могли доћи до оних "доминирајућих тачака"; с обзиром на невелики значај тих тачака, и особито на општу констелацију, немогуће је било и замислити оружани сукоб Црне Горе и Турске око тога. Билатерално повлачење црногорско-турске границе значајно је било за коначну афирмацију Црне Горе као државе, а пре-

¹⁶ АЦГ МИД, ф. 13, Андријевица, телеграми бр. 875, 876 и 877 од (3). 15. XII 1883.

¹⁷ МЦ ПР, ф. 32, Јонин Гирсу (23. XII 1883) 4. I 1884.

васходно у томе да је домаће и спољно муслиманско становништво респектује као државу.

Импликације разграницења према Подгорици. Дипломатска мисија Црне Горе у Цариграду. Сиор око Ржанице.

Утврђивање државне границе између Црне Горе и Турске на релативно широком потезу према Подгорици диктирало је регулисање међусобног путничког саобраћаја. Иницијатива је потекла од стране Турске. Наиме, Турско посланство на Цетињу још почетком 1885. опоменуло је црногорску владу како црногорски поданици и даље долазе у Скадар без икаквих путних исправа, и да ће убудуће сваки такав путник морати да има уредан пасош "овјерен", односно визиран од турске дипломатске мисије на Цетињу.¹⁸ Позитивно одговарајући Црногорска влада доставила је Турском посланству 10 примјерака црногорских пасоша да би се са тим упознале турске пограничне власти "који ће имати вриједност за један мјесец",¹⁹ што ваљда значи за мјесец дана боравка у Албанији.

Међудржавна официјелност успостављене границе имала је тешких реперкусија на живот малисорског становништва преко границе источно од Подгорице. Лијепо се то очигује из представке Малисора села Диноша, Пикала, Прифта, Лофке и Селшшта, жалећи се како им је гранична линија пресјекла имања, да им је отежан саобраћај са Подгорском, и за то би више вољели прећи у црногорско поданство него остати под Турском. Испред свих, неколицина њихових представника желе поћи на Цетиње да књазу Николи изложе своју ситуацију. Па

¹⁸ Музеји Цетиње, Архивски фонд Никола I (даље МЦНИ) Турски посланик на Цетињу - Мин. дијела Црне горе 18. 1884.

¹⁹ МЦНИ - Мин. ин. дијела, Цетиње, - турском посланику (бр. 18) 30 I 1884.

онда, ако Црна Гора може нека код њих пошаље своју војску, којој гарантују пуну безбједност. Ако их Црна Гора не хтједне примити, онда ће се они с њом морати потући.²⁰ Малсорска молба као и пријетња Црној Гори били су сасвим у духу њиховог племенског менталитета, али и поврјеђеног интереса. Навићу молбу грудских главара Цетиње је одбило, с препоруком да ће им кад томе буде вријеме, рећи "што се мисли и како ће бити најбоље".²¹ А након недјељу дана дају се упутства подгоричком капетану да главарима малсорским не треба вјеровати, преговори са њима нијесу нам потребни и зато прекинути са њима сваки разговор.²² Природну жељу племенске заједнице албанских Груда да као цјелина буду у оквиру једне државе, црногорска влада игнорисала је грубље него Турци.

Почетком 1884. године султан Абдул Хамид "поново" је књазу Николи упутно жељу да му пошаље дипломатског заступника у Цариград. Интензивни и разноврсни односи и отворена питања између Црне Горе и Турске диктирали су потребу за обостраним дипломатским односима. Од времена када су у прољеће 1883. Турци угушили малсорску буну, односно од посјете књаза Николе Цариграду, влада пуно спокојство на црногорско-турској граници; малогранични промет је у непрекидним успону; мјесне власти дуж границе с обје стране дјелују у духу попустљивости и мирног рјешавања ситних спорова. Све је то охрабривало увјерење да ће се и разграничење у долини Лима и према Колашину свакако превладати. И сам књаз Никола, истиче се у овом документу, одавно осјећа потребу да упути дипломатског представника у Цариград, а то је до сада одлагао само због оскудних финансијских могућности Црне Горе.²³ Другим ријечима, књаз је преко Јонина молно руску владу да

²⁰ Архив Црне горе Цетиње Фонд Министарства унутрашњих дијела (АЦГМУД) ф-34 капетан Ново Спасојев, Подгорица војводи М. Врбици Цетиње, (20. I) 1. II 1884.

²¹ МЦГМУД Божо Петровић Цетиње - к. Нову Спасојеву, Подгорица (21. I) 2. II 1884.

²² Исто В. Божо к. Н. Спасојеву (28. I) 9. II 1884.

²³ МЦ ПР, Јонин - Гирсу (26. II) 9. II 1884.

повећаним субвенцијама Црној Гори заправо финансира њену дипломатску мисију у Цариграду, што ће Петровград и прихватити.

Шилући марта 1884. војводу Гавра Вуковића у својству от-правника послова у Цариград, књаз Никола се обратио султану евоцирајући свјежу успомену на своју посјету Цариграду, величанствени дочек што му је приредило Његово Величанство и те дане као најсрећније у своме животу. У писму за султана књаз даље наглашава да ће Вуковић непрестано радити у духу "успостављених пријатељских односа" на рјешавању преосталих међусобних питања - "на бази постигнутих споразума за вријеме мога боравка у Цариграду". У установљеним пријатељским односима погранично становништво већ ужива благодети мирног живота и оно "благосиља великог Суверена који је једном ријечју установио мир и сигурност између двије сусједне државе".

Посебно је књаз Никола држао до султанова обећања за регулацију тока Бојане, па да становници при обалама Скадарског језера особито славе "име Вашег Величанства", јер ће се уредити пловидба Бојаном и "осушити поља која сад вода покрива, тако да ће оне постати плодне равнице". Та новост из Цариграда, каже књаз, испунила је срећом и задовољством цео народ у приобаљу Скадарског језера, који се, на разним језицима, моли Богу за славу и дуг живот владара који се стара за добро не само својих поданика него и оних једне мале али пријатељске сусједне књажевине. Књаз на крају моли Његово Величанство да вјерује у осјећање његове дубоке благодарности и у искрену приврженост испуњену високим поштовањем, "са којим има част бити Вашег Величанства понизни слуга".²⁴

На првој Вуковићевој аудијенцији султан је изразио тврду вјеру и поуздање у књажево пријатељство, "... јер је његово пријатељство чисто и јуначко, као што му је и непријатељство било отворено и јуначко", а да је и султаново пријатељство према књазу и Црној Гори "најискреније и најтоплије". Прије него о границама, књаз Никола је инсистирао, дакле, на питању

²⁴ МЦ, Н. И, док. (28. II). 12. III 1884.

"прокопа Бојане", што је султан књазу лично обећао. Султан ће, међутим, наредити да му се питање Бојане најприје проучи, па да му се „презентира у разумљивој форми”. Али и поново је Вуковић на Јилдизу говорио са Нусрет-пашом о граници, али највише о Бојани. Међутим, Нусрет-паша је затражио од Вуковића да га ближе упозна "у чему се ствар састоји, како посао предузети, под којим условима и о чијем трошку", па да, пошто се проучи питање поднесе султану и заузме се за њега. Договорили су се да Вуковић о Бојани поднесе једну специјалну представку и да о томе поново разговарају.

Што се тиче међусобне границе, на самој аудијенцији султан је рекао да ће се то питање одмах ријешити на задовољство књажево, јер да му је стало да демантује приче дипломатије како ће ствар турско-црногорске границе остати отворена, чиме ће показати да њихово пријатељство није привидно него стварно. Али и поред свег "пријатељства", султан је ствар границе са Црном Гором пребацио на Порту, с препоруком да велики везир "нареди комисији да сврши посао". На тај начин, тумачи Вуковић, султан жели да "скине одговорност", односно да заобиђе "албанске чорбације којих је двор крцат".

Лично пријатељство између султана Абдул Хамида и књаза Николе утврђивало се заправо на други начин. Још за вријеме посјете Цариграду књаз је изразио жељу извјесном Цевад-паши да би купио погодно мјесто на Босфору као плац за кућу. Пошто му је то пренесено, султан је узвратио да ће се он за то постарати, наћи ће један лијепо јали (дворац) на Босфору да га из благодарности дарује књазу.

У једном од првих извјештаја војводе Гавра Вуковића има нешто и о Црногорцима који долазе у Цариград на печалбу. "Добро бисте учинели да забраните Црногорцима који долазе у Цариград да не донесе оружје, јер скоро сваког петка морам да их вадим из тамнице, зато што је тога дана строго забрањено носити оружје".²⁵

О повлачењу границе на сектору Плава и Гусиња и у долини Лима разговори су се водили на Цетињу. Нови турски

²⁵ АЦГ МИД, в. Г. Вуковић Цариград - мин ид. дјела Радоњићу Цетиње, (29. III) 10. IV 1884.

посланик Џевад-паша тумачио је да су ставови црногорске владе препреке рјешењу: неприхватљиво је за Турску да муслиманско село Ржаница припадне Црној Гори, нити да Гренвилова линија излази на Сточицу, јер Кортијева линија не полази од Сточице. Држећи да само црногорско гледиште о тим питањима одуговлачи ствар успостављања границе, Џевад-паша по налогу Порте моли министра Радоњића да о томе прецизира гледиште црногорске владе, но да се при томе има у виду споразум постигнут између два владара и министара иностраних дијела у Цариграду.²⁶ Опширно одговарајући, Радоњић истиче да црногорска влада никад није оспоравала Високој Порти право на Ржаницу као мјесто са муслиманском већином; а црногорски комесари само су скренули пажњу отоманским колегама да би Ржаница као џеп увучена у црногорску територију била узрок тешких непријатности. Према споразуму постигнутом у Цариграду "непобитно произилази" да је Висока Порта пристала на трасирање границе Гранвиловом линијом, својевремено учртаном зеленом бојом на карти британског комесара капетана Села, а која, протежући се од обале Скадарског језера, излази на Сточицу. Од Сточице прихваћена је линија грофа Кортија као "база разграничења". Спајање те двије линије треба да обаве топографи на терену. Исто тако неспоразум који настаје због разлика односно грешака у двије аустријске карте, црногорска влада је спремна да компромисно превазиђе тако што ће се на самој терену ријешити ствар. Због разлика у интерпретирању споразума у Цариграду, црногорска влада ће предложити Порти једну нову трасу, молећи да село Ржаница, искључиво ради природности границе и избјегавања граничних сукоба, припадне Црној гори, а да ће се тај уступак Турској на другоме мјесту компензовати.²⁷

Нерегулисана граница изазвала је, иначе, неспоразуме и у државно правној и судској надлежности. На примјер, кајмекам берански средином 1884. тражио је од капетана Колошина Тодора Миљанова Вуковића да му изручи неке зликовце Величане који су убили извјесног Алију Шабовића, турског поданика.

²⁶ МЦ, Н.1, Џевад паша - в. С. Радоњићу (15) 27. III 1884, бр. 185.

²⁷ Исто, в. С. Радоњић - Џевад паши, (17) 29. III 1884., 209.

Убице се, дакле, третирају као турски поданици. У складу са инструкцијом из Цетиња, капетан Вуковић је одговорио да убице Величани нијесу турски него црногорски поданици, јер Велика је према одредби Берлинског уговора о границама Црне Горе и Турске, односно и према конвенцији од 12. априла 1880., као и Гранвилловој ноти од 26. 6. 1880., припала Црној Гори. Убице јесу побјегле у Колашин, а спроведени су "свезани" на Цетиње, гдје ће им се судити за злочин, и то строжије него што би им турски суд судио. Црна Гора неће трпјети "беспоредак" на границама, већ хоће добре и пријатељске односе са Турском, какви су утврђени између султана и књаза. Сваку неправду и рђаво понашање према "Црногорцу и Турчину" црногорска власт ће једнако и немилосрдно гонити и кажњавати. Исто очекујемо од турске власти, да сузбије сваки беспоредак који би Црној Гори и Црногорцима био нанијет од стране турских поданика.²⁸

Црногорски дипломатски заступник у Цариграду више пута је током 1884. године извјештавао о свом залагању да се обнови рад и једном заврши гранично питање. Оно што јавља, на примјер, средином јуна, може се сматрати типичним за јаловост тога дипломатисања. Не престаје, каже, ни час код министра иностраних дјела, час код великог везира, час код паша у Султанов двор, а само га упућују једни на друге а ови на треће. Не испушта ни такозвано Бојанско питање, досађујући и у Министарству грађевина. Новаца нема да би посјећивао клубове и ишао у позориште ради хватања веза не би ли околичним путем преко дипломата и утицајних људи нешто постигао итд.²⁹

Међутим, маја 1884. књаз Никола је понудио Турцима компромисно рјешење на сектору Гусиња и Плава. Црна Гора одустаје од тога да гранична линија иде преко врха Сточице и овај планински масив препушта Турској. Такође се Турској препушта земљиште с оне стране Шекуларске ријеке, а у замјену за то тражи се да Турци уступе Црној Гори Ржаницу.³⁰ Али ни овај

²⁸ АЦГ МИД, ф. 12, в. С. Радоњић - командиру Т. Миљанову (15) 27. VI 1884.

²⁹ АЦГ МИД, извјештаји в. Г. Вуковића од 21, 25 и 26. IV 1884, и од 13. и 17. V 1884, и од 14. VI 1884.

предлог књаза Николе није наишао ни на какав позитиван одјек код Турака.

Најзад разграницење и на сјеверу.

Јула 1884. црногорски комесари на челу са министром војним војводом Илијом Пламенцем и турски са Мустафа Асимпашом састали су се у Андријевици, односно у Беранама. На првом састанку Турци су изјавили да одустају од захтијева за "доминирајуће висове" у долини Лима, с тим да њима остане село Ржаница. Но, Ржаницу би и предали Црној Гори, ако би се њима уступила Велика. По другој варијанти, у накнаду за Ржаницу Турци траже цијели Шекулар. Црногорски комесари одбили су да улазе у разматрање тих варијанти, јер их инструкције ограничавају да се држе новог предлога књаза Николе или да се врате на "цариградску погодбу".³¹

Након недељу дана турски комесар Бедри-бег је јавно да о претходном црногорском алтернативном захтјеву, по коме се за одређене уступке Турској тражи Ржаница за Црну Гору, нема одговора из Цариграда.³² И мушир Мустафа-паша долазио је у Андријевицу и само саопштио да се нада одговору из Цариграда за неколико дана.³³ А затим, као да се правда због толиких обећања, Мустафа-паша јавља министру Пламенцу како му се није испунила нада да ће од Цариграда добити одговор о реченим црногорским предлозима, па да је поново ургирао у Цариград за одговор.³⁴

³⁰ МЦ ПР, Јонин - Гирсу, (16) 28. V 1884.

³¹ АЦГ МИД, ф. 13, Пламенац - Радоњићу, (10) 22. XII 1884.

³² Исто, Пламенац, Андријевица - Радоњићу Цетиње (27.VII) 8. VIII 1884.

³³ Исто, Пламенац, Андријевица - Радоњићу Цетиње (8) 20. VII 1884.

³⁴ Исто, Пламенац - Мустафа-паши (8.) 20. VIII 1884, 527.

Но, у вријеме када је давао обећање о скорој обнови рада на прецизирању границе, Мустафа-паша је просто захтијевао од Црногораца да прошире путеве и ојачају мостове, ставе на располагање магацине и одреде мјеста за биваковање његове војске, којој је иначе било дозвољено да користи црногорску територију ради осигурања посла око разграничења. Црногорска влада одговорила је да ће то све учинити - али тек под условом да добије категорична увјеравања да ће се посао око разграничења ефикасно и брзо обавити на задовољство обје стране. Турци одуговлаче, закључује се, рачунајући на попустљивост Црногораца.³⁵ Не видимо из наших докумената шта се непосредно предузело у вези са захтјевом Мустафа-паше за путеве, мостове и друго. Видимо, међутим, да је један одред турске војске новембра 1884. од Берана преко црногорске територије прешао за Плав. По наредби књаза Николе, турска војска је у Андријевици почашћена ручком. Тим поводом султан је преко црногорског отправника послова изразио благодарност књазу што је "очински предусрио" његову војску и дао јој објед. Султану се нешто пријатније од тога дочека његове војске није могло учинити, он се на то свакоме хвали, и служи му за доказ како је његово пријатељство са књазом истинско.³⁶ Гест књаза Николе свакако ће допринијети рјешењу граничног питања.

Дуго очекивани турски одговор ипак је стигао крајем августа 1884. године. Његов садржај доста добро видимо из реговања црногорског министра иностраних дјела. Указујући заправо на одлуку царске отоманске владе, потврђену султановим указом, црногорски министар Вуковић изражава задовољство што је, заправо, прихваћен књажев задњи предлог о граничној линији од Планинице до Лимске долине. Изражава се, пак, жаљење што се одбија предлог о Ржаници. Но црногорска влада прихвата да се на тој основи прецизира црногорско-турска граница на сектору од Планинице до Шекулара.³⁷

³⁵ Исто, ф. 13, Пламенац - Радоњићу (27. VII) 8. VIII 1884, 977.

³⁶ АЦГ МИД, в. Г.Вуковић Цариград - в. С. Радоњићу, Цетиње (10) 22. XI 1884, 736.

³⁷ МЦ, Н. И, Радоњић - Мустафа Асим-паша, (20. VIII) 10. IX 1884.

Црној Гори било је веома стало до мирне границе са Турском, па је и даље покушавала да се у долини Лима она повуче тако како ће бити што мање пограничних проблема. О томе и уопште Турци су другачије резоновали и аргументовали: да је за одрицање од "дистрикта Плава и Гусиња" Црна Гора добила Улцињ са територијом до Бојане. А под именом "дистрикт Плав-Гусиње" Турци подразумевају сву територију тих округа до Андријевице; но да је приликом боравка Његовог Височанства књаза Николе у Цариграду, Његово Величанство султан својом великом милошћу поклатио Црној Гори хришћанска села у томе крају. Ово је типична турска прича, јер она села што их је тобоже султан "милостиво поклатио" књазу, стварно су била у саставу Црне Горе још од Васојевићког устанка 1875. године. Турци су се правили милостиви, јер су својевремено избјегли да се директно изјасне о Кортијевој и Гранвиловој линији. У самој ствари Турци су као границу прихватили фактичко стање, а то је она линија која дијели атаре српских од муслиманских села на потезу од Планинице до Шекулара.³⁸ Опширна турска нота у веома кићеном стилу са потписом султанових ађутаната Нусрет-паше и Дервиш-паше резимира цјелокупни историјат црногорско-турског разграничења, истичући на крају милост, попустљивост и пријатељску наклоност султана Абдул Хамида према књазу Николи, а у ствари све се своди на то да не може бити разговора о селу Ржаници, већ да оно остаје Турској.³⁹ Напокон су исти султанови ађутанти позвали у двор на Илдизу црногорског отпавника послова Вуковића, и саопштили му да је султанов посљедњи предлог о границама са Црном Гором уједно и његова посљедња ријеч о томе питању, па да га само треба усвојити или одбити. Сваки евентуални против предлог сматраће се одбијањем, двор неће даље водити преговоре нити чути за питање границе са Црном Гором. Иако је султанова "посљедња ријеч" интонирана као ултиматум, она фактички значи попуштање Турака, односно прихватање да Црна Гора задржи оно што посједује, па да се то као међусобно призната граница и званично верификује. Без обзира на убједљивост црногорских противаргумента, Ржаница као претежно муслиманско насеље морала је

³⁸ АЦГ МИД, Вуковић - Радоњићу (6) 18. X 1884.

³⁹ МЦ, Н.І., (14) 26. XII 1884, 34.

остати Турској - јер предати је Црној Гори за Турке би значило дезавуовати сву ону доскорашњу турско-муслиманску политику којом су Плав и Гусиње одбрањени од Црне Горе. Немновни сукоби који ће се дешавати на тако наказно повученој граничној линији представљаће на тај начин продужење локалног сукоба на сектору Плава све до Балканског рата.

Резултат султанова "ултиматума" био је "уговор" султанових ађуганата Нусрет-паше и Дервиш-паше са црногорским отпраником послова војводом Гавром Вуковићем о црногорско-турској граници од Планинице до Шекулара, потписан /9/ 21. XII 1884. године. Полазећи од Планинице, граница се управља на брдо Дрецин усов, затим Борова глава, Илијина глава, Томов камен, Силијева глава, Баљаста глава и одавде на врх брда Голеш. Од ове тачке граница иде комуналном линијом између села Мурине које остаје Црној Гори и села Пепића које остаје Турској. Дијелећи Мурину и Пепиће, граница излази на Лим и са друге стране захвата село Ржаницу, увлачи се између села Машнице на једној и Велике на другој страни која остаје у Црној Гори. Вративши се на Лим, граница се повија тако да обухвата село Велику, а село Новшић оставља Турској. Затим све према опису у одлуци Берлинског уговора, граница иде преко Чакора на Мокру; од Мокре на дугачком потезу поред Берана иде до Мојковца на Тарци, и Таром до тромеђе с Аустро-Угарском, односно окупираним провинцијама Босном и Херцеговином у Шћепан-Пољу.⁴⁰

Према томе, Туци су задржали Ржаницу са око 200 становника, већином муслимана, веома незгодно уклињену у црногорску територију између Машнице и Велике. Црногорци су задржали оне такозване "доминирајуће тачке" са обе стране ријеке Лима, уз нека мала турска попуштања код Планинице између Велике и Мокре.⁴¹ Обилежавана границе на терену неће уливати неки респект код мјесног становништва, које на повреду властитог

⁴⁰ АЦГ МИД, Вуковић - Радоњићу (8.) 20. XII 1884.

⁴¹ МЦ ПР, Копија овог уговора у прилогу писма новог руског посланика на Цетињу Аргиропура - Гирсу од (23. XII 1884.) 4. I 1885. бр. 184. Уговор потписали за Црну Гору в. Гавро Вуковић, а за Турску Нусрет паша, Дервиш паша и Риза паша.

интереса у своме племенском менталитету не поштује никакво државно право-уколико га закон силе на то не принуди.

Рад на прецизирању границе ићи ће и даље доста споро, али углавном без оног, као до сада, нестрпљења. Црногорско-турска комисија за разграничење на чело са министром војним војводом Илијом Пламенцем и на другој страни на челу са Бедри-бегом састала се средином септембра 1885. године у Беранама. Пошто су размјенили топографске карте и коначно се сагласили, комесари су се са пратећом војском од два црногорска и четири турска батаљона премјестили у Андријевицу. Млађи по рангу комесари и експерти за топографију послати су на терен. До почетка октобра обиљежили су граничну линију од Планинице до Велике, што значи и линију којом село Ржаница остаје Турској. Код Велике која је остала Црној Гори, ствар је застала због Бјелухе, коју су Турци тражили за себе.⁴² Испоставило се да је за разлаз комисије прави разлог био у наредби Цариграда Мустафа-паши да се са своја четири пратећа батаљона хитно упутити у Нови Пазар. Слање ових трупа и уопште дислокацију војске на Балкану, Турци су чинили због кризе створене присаједињењем Источне Румелије Бугарској. На тај начин бугарска криза посредно је утицала на рад око прецизирања турско-црногорске границе. Без јачег одреда пратеће војске на сектору према Плаву и Гусињу Турци нијесу могли наставити рад на разграничењу са Црном Гором.⁴³

Граница на сектору Колашина и коначно разграничење

Сходно одлуци Берлинског конгреса, а у немогућности да га бране-Колашин су мјесни муслимани предали Црној Гори 4. октобра 1878. године. Међутим, није се могла установити гра-

⁴² Исто, Аргиропуло - Гирсу (25 XII 1884.) 4. I 1885, бр. 184.

⁴³ Глас Црногорца, (29. IX) 11. X 1885, бр. 38.

ница на Тари како је то одредио Конгрес, јер муслимани Поља Колашинских, Подбишћа и Штигарице нијесу хтјели да прихвате власт Црне Горе, нити да се селе преко Таре. С друге стране, сусједна црногорска племена Морача и Ровци, усљед пренасељености, била су егзистенцијално одавно тешко угрожена. Ипак, црногорска влада због оног тешког сукоба са Турском и Призренском лигом око такозване размјене територија, са тешком афером око Плава и Гусиња, није могла ништа учинити за припајање те мале али стратегијски и економски релативно значајне територије. Стање дивљег задржавања муслимана у Пољима наставило се и после плавогусињске афере, односно враћања Улциња Црној Гори крајем 1880. Узрок је био у стању разграђености црногорско-турске границе на другим секторима као и пријетећем положају Аустро-Угарске. А након посјете књаза Николе Цариграду 1883., од превасходног интереса за Црну Гору било је да се граница најприје регулише на секторима према Албанији.

Ипак је црногорска влада 1882. године покушала да ријешити питање Поља и границе са Турском на томе дијелу Таре. Преговори су вођени између новопазарског мутесарифа са турске и окружног капетана Колашина са црногорске стране Тодора Вуковића, Турци су се правили као да не знају за 28 члан Берлинског уговора, по коме сва села на лијевој обали Таре низводно од Мојковца имају припасти Црној Гори. Сва упозорења капетана Вуковића о томе и ноте министра војводе Гавра Вуковића Порти остале су без одзива.⁴⁴

Муслимани Поља Колашинских били су озлојеђени перспективом да морају признати власт Црне Горе, или се иселити. Утолико су тежа била њихова насиља над мјесним православним живљем, особито према "ушастима", односно добровољцима у црногорској војсци у минулом рату; заправо ушаста су се вратили на своја огњишта да би били извргнути најтежим зулумима. Примјера ради, колашински капетан Вуковић извјештавао је октобра 1880. министра унутрашњег дјела војводу Маша Врбицу да се народ Поља налази по планинама, зима се приближава а они немају жита нити ичега за живот, док су многе породице

⁴⁴ МЦ ПР, Аргиропуло - Гирсу (3) 15. IX 1885.

пребјегле у Колашину. Влада је наредила да се тим породицама додијели нешто земље на обраду. Алу сусједни Морачани и Ровчани, и сами угрожени, противили су се томе. Власт је некако успјела да се тим несрећним породицама додијели нешто жита, како не би скапале од глади.⁴⁵

На нерегулисаном дијелу границе према Мојковцу стално су избијали нереди и крвави сукоби. Пограничне власти обје државе често нијесу биле у могућности, а често су и избјегавале, да се о тим догађајима утврде тачне чињенице. Због тих нереда владе Црне Горе и Турске међусобно су се оптуживале сваљивајући кривицу једна на другу. Познати муслимански прекогранични четовође Фејзо Каљић новембра 1880. искористио је прилику када је црногорска војска била разаслата да купи новац за државно жито, прешао са војском Тару, напао катуне на Сњајевини и заплијенио 600 оваца и око 120 коња и говеди. Истих дана једна турска чета зашла је дубље у црногорску територију, у село Дријенак код Колашина, и запалила кућу у којој је било 100 твара државног жита. Упадни турских чета изазивали су црногорску власт на предузимање мјера одмазде. Министар Машо Врбница наредио је капетану Тодору Вуковићу 21. 10. 1880. да формира једну чету повјерљивих и поузданих људи који би палили куће прекограничним Турцима - пошто они неће да одустану од паљења црногорских кућа.⁴⁶

Како су Црногорци узвраћали, уз одобравање па и подстицај своје власти, карактеристичан је случај који се догодио на Биогадском језеру. Погранични командир из Колашина Милош Радовић напао је са четом 28. XI 1884. године једну групу муслимана који су ловили рибу у језеру и већину поубијали. Муслимани су највећим дијелом били из села Бјелојевића, на десној обали Таре, испод планине Бјеласице. Према граничној линији утврђеној Берлинским уговором, село Бјелојевићи припало је Црној Гори, али се црногорска власт, као ни у Пољима

⁴⁵ Новица Ракочевић, Исељавање муслимана и разграничење Црне Горе и Турске у области Колашина послје Берлинског конгреса, ИЗ, 1962, бр. 2, 265.

⁴⁶ Исто, 266.

Колашинским, ту није осјећала.⁴⁷ У оштрој протестној ноти, за догађај на Биоградском језеру турски посланик на Цетињу тражи строго кажњавање кривца и обештећење. Турци су инсистирали на верзији да су муслимани на Језеру мирно ловили рибу, оружје им је било одложено, а да су их Црногорци изненада напали и поубијали. Случај се јако компликовао. Образована је мјешовита комисија, која је у Колашину о томе расправљала неколико мјесеци. Свака страна пребацивала је кривцу на ону другу. Углавном, и ова се афера завршила а да ствар није изведена на чистину.⁴⁸

У прољеће 1886. године морало се коначно ријешити питање Поља Колашинских. Као што смо видјели, устаници су напустили своје куће и живјели по планинама или у Колашину. Све је то наметало потребу да се питање Поља већ једном ријешити. Црногорско становништво, изложено сталним упадима турских чета, било је принуђено да држи страже. Најприје су црногорске власти из Колашина наредиле да се стража помакне до села Подбишћа, што би натјерало муслимане да се иселе из тога села. Сердар Мирко Павићев Влаховић обратио се марта 1886. књазу Николи, тражећи да црногорску војску помакне до Таре - "јер више не можемо трпјети да нас краду и убијају као што су то до сада чинјели". Књаз Никола је одобрио да се стража појача и помакне до Таре, и тако приморају муслимани из Поља да се покоре или иселе. За запосједање Поља Колашинских мобилисана су два црногорска батаљона - ровачки и морачки, а њихови командирни Влаховић и Меденица дошли су у село Штитарицу. Ноћу 21/22. марта црногорске трупе ушле су без борбе у село Подбишће.⁴⁹

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ АЦД МИД, Сердар Мирко Влаховић у извјештају министру војном Пламенцу 29. XI 1884. пише да је барјактар Рашовић пошао из Колашина са 15 војника да обиђе шумски забран књаза Николе и само језеро. На Биоградском језеру су 13 сусједних муслимана ловили рибу, и Рашовић их је позвао на бољу вјеру да предаду оружје. Они су, међутим, запуцали и ранили тројицу из пратње Рашовића. Црногорци су узвратили, убили 9, једног ранили а 3 су побјегла. Од убијених био је само један изван граница Црне Горе назначених Берлинским уговором.

⁴⁹ О погибији на Биоградском језеру има више докумената у АЦГ МИД, од децембра 1884. и јануара и фебруара 1885. године

Акција Црногораца према Пољима у Подбишћу узнемирила је Порту. Њен посланик на Цетињу замолио је књаза Николу да нареди обуставу војне акције, јер је паша из Сјенице погрешно обавијестио султана да су Поља турска, па да се то може на миран начин обавити. Књаз је пристао и наредио министру војном да нареди сердару Влаховићу да обстави покрет војске према Пољима. Пламенац је упутно наредбу али је она закаснила!? Командири су предузели акцију и током ноћи 23/24. марта Морачани и Ровчани су ушли у Поља Колашинска. Муслимани су побјегли из Поља. Командири Меденица и Влаховић јавили су 25. марта 1886. да су Поља слободна, да у њима нема више ниједног Турчина. Одмах послје уласка црногорске војске у Поља, иселили су се муслимани из села Бјелојевића, а Црногорци су овдје ушли 25. марта. На тај начин Црна Гора је коначно ушла у посјед свих граница што су јој одређене Берлинским уговором 1878. године.

Црногорска војска захватила је Поља Колашинска и изашла на Тару без већих тешкоћа; изузев мањих чарки сукоба није било. Губици црногораца били су укупно 3 погинула и три рањена. Особито је било значајно што су турске власти из Новопазарског Санцака, онемогућиле муслимане Санцака да пруже помоћ муслиманима Поља Колашинских. Црногорска влада обавијестила је свог посланика у Цариграду о уласку црногорске војске у Поља, с налогом да о разлозима за посједање Поља обавијести турског министра иностраних дјела.⁵⁰

Узбуну на Порти и у дипломатским круговима у Цариграду највише су изазвали нетачни извјештаји косовског валије, да је наводно 12 црногорских батаљона упало на турску територију. "Замало се овом догађају не придаје значај Филипопољске револуције", писао је црногорски посланик Бакић из Цариграда. У вези са уласком Црногораца у Поља и о њиховим тобожњим даљим намерама, стране дипломатске мисије у Цариграду тражиле су објашњење од руског амбасадора. Необавијештен, руски амбасадор се нашао у нелагодној ситуацији, али је објашњавао како је на том подручју и раније било сукоба, па да

⁵⁰ Н. Ракочевић, нав. чланак 269-270.

томе случају не треба придавати неки велики значај. Ситуација у вези са Пољима убрзо се разјаснила, јер је турски посланик на Цетинју Џевад паша дао тачна обавијештења.⁵¹ Посланик Бакић објашњавао је Дервиш-пашин и другим функционерима на Порти разлоге који су црногорску владу принудили да након 7 и по година, од како је Берлински уговор извршан, уђе у посјед једног комада земљишта који јој је незаконито био толико оспораван. У разговору са Дервиш-пашом Бакић је оптужио косовског валију и турске власти у Сандаку, како не само што нијесу ништа предузимали да се заведе ред на граници, него су толерисали и чак потстрекавали Доњоколашинце на непријатељства према Црној Гори. Дервиш паша му је више него коректно одговорно: "Јасна је ствар да султан и књаз желе одржати добре одношаје, а пограничне власти једне и друге стране да не одржавају на граници поредак него још варају и лажне извјештаје шаљу".⁵² Поводом припајања Поља књаз Никола је телграмом обавијестио султана, а Бакић га је посјетио 11. априла. Султан је био задовољан књажевом изјавом и нагласио да због "малог" неспоразума на граници њихово пријатељство неће ослабити.⁵³

Присаједињење Поља, гдје је одлуком Берлинског конгреса формално укинут суверинитет турске државе, могло се тумачити само као успостављање суверинитета Црне Горе као државе која је зато имала један међународни мандат. Могло је изгледати да је сујета Турске као велике силе у односу на Црну Гору тиме донекле повријеђена. Ствар је, међутим, третирана како у осталом и јесте, као догађај периферан и локалан, једно од оних збивања која постају као правило на граници која прелазе кроз област још нецивилизованог друштва.⁵⁴

На основу свршеног чина, Црна Гора и Турска формирале су комисију за прецизирање границе на терену према Мојковцу и Шинском језеру, већ у другој половини априла 1886. капетан Бајо

⁵¹ Исто, 270.

⁵² АЦГ МИД, Извјештај Бакића од 30. III 1886.

⁵³ Исто, изв. од 4. IV 1886.

⁵⁴ Исто, извј. од 11. IV 1886.

Гардашевић и пуковник Бедри бег разгледали су тај Сектор границе. Најприје је било извјесних разплажења око те кратке граничне линије. Али највећу сметњу чинили су избјегли колашкински муслимани, који су се наоружани кретали тереном куда има да прође граница. Гардашевић је замолио Бедри-бега да их отјера, како не би морала црногорска војска да то чини.⁵⁵ Свакако је дјеловало ово упозорење капетана Гардашевића, па су се комесари некон неколико дана у миру састали. Коначно су се 3. 05. 1886. сагласили око граничне линије од Мојковца до Шишког језера. Како Гардашевић извјештава, за Црну Гору ствар је испала како се само пожељети може: он је траснао линију, а Бедри бег је само потврђивао. У најбољем расположењу двојица комесара су се растали, с договором да се кроз два дана нађу у Андријевици, одакле би пошли на Криви до да би ректификовали стару границу од Бјеласице до села Винишке јужно од Берана. Бедри бег је изразио оптимизам да ће и тај потез границе обавити за један или два дана.⁵⁶

Међутим, из једног каснијег документа испоставља се да је договор Гардашевића и Бедри-бега могао бити сасмо један предлог. Овдје се само констатује да разграничење у округу Колашина није обављено, већа да су се чланови извјесне *ad hoc* комисије, укључив и руског штапског капетана Вормана-који је за посао разграничења са Турском топографски обрађивао погранични појас-морали разићи кућама. Овај разлаз комисије угодно се прије турског напада на Поља,⁵⁷ о чему ће даље бити ријечи.

Заправо и неки домаћи документи говоре да је у мају 1886. било покушаја обиљежавања границе сјеверно од Колашина. А прије свега, везано за онај договор Гардашевића са Бедри-бегом, капетан Гардашевић јавља да је стара граница од Кривога дола, испод Бјеласице, па до Лима "постала спорна", јер нема никаквих биљега које би је показивале, а турски комесари не вје-

⁵⁵ АЦГ МИД, ф. 17, кап. Б. Гардашевић, Колашин - в. Станку Радоњићу Цетиње, (12) 24. IV 1886, 309.

⁵⁶ Исто, Гардашевић - Радоњићу (22. IV) 4. V 1886, 338.

⁵⁷ МЦ ПР, ф. 34, Аргиропуло - Гирсу, (8) 20. XI 1886, 126.

рују свједочењу мјесног црногорског становништва.⁵⁸ Већ крајем маја састала се комисија за разграничење на сектору Колашина. Овога пута разговарали су колашински капетан Марко Бојић и берански кајмекан Мехмед-бег. Не видимо, међутим, да је са њима било каквих војних експерата. Из свега видимо да је Мехмед бег предложио да пођу дуж границе "до Шишког језера да од једне до друге тачке ставимо медњике како не би људи са наше и њихове стране преступали праву линију и долазило до свађе. Претпостављамо да је требало обиљежити оно што су као границу утврдили Гардашевић и Бедри-бег, али се не види да је то било и учињено. Иначе, старешине Колашина и Берана договорили су се о слободном граничном преласку преко Таре код Мојковца - али строго без оружја. Колашински капетан и берански кајмекам састајали су се више пута - "а све у циљу да се избјегну зађевице приграничног становништва". На добру намјеру звучало је и то што су преко границе дошли Хусеин-ага Мушевић и Суљага Меквић у посјету капетану колашина Бојићу: изразили су готовост да се са Црном Гором држе у пријатељству, молећи истовремено заштиту и наклоност наше владе".⁵⁹

Стварност се, међутим, показала сасвим другачијом. Почетком јула 1886. око 700 прекотараца, већином недавно избјеглих муслимана и других, изненада је упало у Поља Колашинска. Малобројна црногорска гранична стража пружила им је снажан отпор. Сјутрадан су стигли батањони морачки и ревачки, тешко их поразили и протјерали преко Таре. О жестини сукоба свједочи црногорска процјена да су "Турци" имали 75 а црногорци 27 погинулих и рањених. Покушај Црногораца да их опколе и сасвим униште дјелимично је успио, па им је у руке пало 40 заробљеника међу којима "више бегова и главара" из Колашина, Бијелог Поља и околине.⁶⁰

И на другој страни, на подручју Велике и Мокре, настављали су се сукоби. Сусједни Руговци учинили су неуспјели

⁵⁸ АЦГ МИД, Гардашевић - Радоњићу, (28. IV) 10. V 1886, 1069.

⁵⁹ Исто, Бојић - Радоњићу (19. V) 1. VI 1886, 417.

⁶⁰ Исто, Радоњић - Бакићу (23. VI) 5. VII 1886, 526; МЦ ПР, Агриропуло - Гирсу (25) 27. VII 1886, бр. 9.

покушај да заплијене црногорска стада на Мокри. С обје стране било је по неколико погинулих и рањених.⁶¹ Стално изазивајући сукобе на страни Велике и Мокре. Руговци су тражили и неку "бесу" од Црногораца. Поручено им је да им од стране Црне Горе није потребна никаква вјера; ако ће се владати као добри и мирни сусједи, биће им на исти начин узвраћено. Осим тога, а као што је утврђено приликом посјете књаза Николe султану 1883. године, биће им слободно да иду на пазар у Беране преко црногорске територије. Што се тиче планине величке и шекуларске, Црна Гора сматра да сви треба да користе шуме и испаше, како је то до сада било. Ако комисија за разграничење за пашњаке и шуме другачије ријеши, обје стране мораће да се томе једнако покорвају.⁶²

Порта је увјеравала да је наредила такве мјере које ће онемогућити да се понове догађаји слични упаду њених поданика у Поља Колашинска. Њен посланик на Цетињу Џевад-паша изразио је жељу да се учврсти погранични мир. Зато предлаже анкету о догађајима у Пољима и на Мокри, као и да се пусти 40 људи које су Црногорци заробили у Пољима јер да њихово држање у затвору не доприноси рјешавању ствари и смиривању пограничних односа.⁶³ Питање о анкети црногорска влада је одбацила као беспредметно, а што се тиче заробљеника, ни то не може бити предметом дипломатских разговора. Исељени колашински муслимани и остали који су упали у Поља повриједили су суверенитет Црне Горе као безаконa бaнда, па се и ти заробљеници морају третирати као бaнда. Њихова судбина искључно ће зависити од милости црногорског Господара. У вези са понашањем Руговаца скреће се пажња да су они сада у директној надлежности давно освједоченог непријатеља Црне Горе још из времена Призренске лиге-Али-паше Шабанагића Гусињаца - који сада заузима положај пећког мутесарифа.⁶⁴ Заштићени

⁶¹ МЦ ПР, Аргиропуло - Гирсу (15) 27. VII 1886.

⁶² АЦГ МИД, Радоњић - кап. Бакићу Андријевица (8) 20. VII 1886, бр. 567.

⁶³ Исто, Џевад паша - Радоњићу 7. VII 1886, 564.

⁶⁴ АЦГ ПР, Аргиропуло - Гирсу (15) 27. VII 1886.

једним таквим експонентом турске власти. Руговци са те стране могу сасвим комотно да присвајају шекуларске ливаде и пашњаке који су Шекуларцима остали у турској граници, а на свој ризик и да упадају преко демаркационе линије на црногорску територију.

Комисија за обиљежавање преосталог дијела границе састала се у Беранама тек крајем маја 1887. године. Са црногорске стране у комисији су били војни министар војвода Илија Пламенац и бригадир Јово Мартиновић. Као турски комесари били су султанов посланик на Цетинју Џевад-паша, Али паша Шабанагић - Гусињац и косовски валија. Заиста, комисија у којој је био Али паша Гусињац као да није обећавала ништа добро.

Турски комесари поставили су немогући захтјев - да село Ваганица и главни пашњаци на Мокри остану Турској. На тај начин црногорско село Велика било би територијално сасвим одсјечено од Црне Горе. Према томе, Турци су у овоме дијелу одступили од споразума који су сами потписали крајем 1884. године. Црногорски комесари одлучно су одбили турски предлог, узалудно указујући да се споразум може наћи само на бази раније договореног. Пошто никаква увјеравања нијесу помагала, црногорски комесари предложили су да се ради на осталим секторима границе. Али као на предуслову, Турци су инсистирали на своме захтјеви за Велику, Шекулар и Мокру.⁶⁵ Јасно се, дакле, читовала чисто локална политика Али-паше Гусињаца, усмјерена на то да се Руговцима бесправно осигурају богате испаше на планини Мокри.

У овоме покушају разграничења има и једна бизарна епизода. Увјеривши се у непопустиљивост црногорских комесара, Џевад-паша се дискретно обратио кнезу Петру Карађорђевићу с молбом "у име султана", да посредује код књаза Николе, који је тада био у бањи Виши у Француској, да препусти Турској Ваганицу, односно испаше на Мокри. Кнез Петар је уљудно одбио да се мијеша у државне послове Црне Горе. Џевад-паша је онда

⁶⁵ Исто, Аргиропуло - Гирсу (19) 31. VI 1887.

закључио да је његово присуство на граници посве бескорисно.⁶⁶

Услед све тежких сукоба на Мокри и Чакору између црногорских Васојевића и сусједних албанских Руговаца, питање о дефинитивном повлачењу црногорско-турске границе добило је неочекивани обрт. У два узастопна сукоба са Васојевићима јула 1887., Руговци су имали најмање 30 погинулих, а да нијесу узвратили ни приближном мјером. Неуспјех су Руговци правдали тиме што су Црногорци наводно имали боље пушке. Деморалисани, увјерили су се да се Црногорцима не могу супроставити властитим средствима. Али паша Гусињац, према томе, морао се уклонити са сцене разграничења Црне Горе и Турске.

У Цариграду, на вијести о догађајима на Мокри султан се обраћао руском амбасадору како би утицао на књаза Николу да се прекину крвопролића на граници Црне Горе. На Цетињу Џевад-паша показао се веома предусретљивим у преговорима које је повео са министром Радоњићем. Црногорска страна пристала је да село Бјелуха преко врха Чакора остане Турској, а да у накнаду за то село Трепча на путу од Берана за Андријевицу припадне Црној Гори. Уз "подробни приказ нове границе", овим протоколом се одређује да свака страна слободно користи своје пашњаке и шуме на једној и другој страни границе.⁶⁷

На основу постигнутог споразума на Цетињу, на терену су, констатује се у овоме документу, у првој половини августа 1887. године постављени гранични знаци дуж цијеле до тада необиљежене границе, што, речено у grubим потезима, значи: од тачке преласка границе преко Лима код села Новшића, затим око села Велике и преко Мокре, па линијом јужно од Берана на Бјеласицу, Шинско језеро и Мојковац; одавде граница иде воденим током Таре до састава са Пивом у Шћепан пољу.⁶⁸ Морамо, међутим, истаћи да у документима црногорске провени-

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ МЦ ПР, Аргиропуло - Гирсу (7) 19. VII 1887 и (23. VIII) 4. IX 1887, бр. 8. и 11.

⁶⁸ МЦ ПР, ф. 35, Аргиропуло - Гирсу, (23. VIII) 4. IX 1887, бр. 11.

јенције немамо свједочанства о овом завршетку разграничења односно о техничком обиљежавању границе на овоме сектору између Црне Горе и Турске 1887. године. То се занста обавило јер руски посланик на Цетињу, извјештавајући о овоме, своју владу сигурно то није измислио. У сваком случају означено обиљежавање црногорско-турске границе неће олакшати нити измјенити стање немира које ће на планини Мокри трајати све до Балканског рата.

Као нека црна симболика, у свему томе дјелује вијест о баналној смрти Али-паше Гусињаца убрзо послје завршетка посла на разграничењу Црне Горе и Турске. За убиство свога слуге Али-паша је запалио кућу одбјеглог убице. За освету брат убице убио је Али-пашу када је нишао у цамију на молитву.⁶⁹ Као превасходно експонент турске власти, улогом у покрету Призренске лиге, затим интригама и подстицајима сукоба на демаркационој линији, Али-паша Гусињац је више него ико допринио да се ствар разграничења Црне Горе и Турске толико спотиче и одуговлачи. Конзерватни беговско феудални дух Али-паше Шабанагића у интерференцији са локалним племенским менталитетом, и даље ће лебдјети као коб над турско-црногорском границом, све до Балканског Рата.

Без обзира на све што ће се догађати на појединим "врућим" тачкама црногорско-турске границе, разграничење је било неопходан и значајан акт за државно-политичку афирмацију и легитимизацију Црне Горе.

⁶⁹ Исто.

Novak Ražnatović, Ph.D.

DEMARCATIION OF MONTENEGRO
AND TURKEY 1883 - 1887
- S u m m a r y -

During the visit of prince Nikola to Sultan Abdul Hamid in Constantinople in August 1883, their representatives reached the Contract on determining and establishing the new Montenegrin Turkish border all the way towards Albania and the Sanjak of Novi Pazar. The Contract in Constantinople was not quite precise, which caused many misunderstandings and difficulties in the field to the Demarkation Commission. Nevertheless, the Contract on the border between the Skadar Lake and the peak of the Planinica Mount near the town of Gusinje was reached in Autumn 1883 without difficulties. Further away, on the clearly mountainous ground all the way to Čakor, there were many difficulties concerning the question of dividing Christian and Moslem settlements as well as the one of the ownership of the dominating heights. Eventually, in 1887, they reached the solution of establishing and marking the borders of the real estates of the Christian and the neighbouring Moslim villages as the new interstate border between Montenegro and Turkey.

There was a difficulty in determining the border towards the Sanjak of Novi Pazar since the Moslems stayed in the village of Polja Kolašinska. After a fight with the Montenegrins these Moslems were expelled in 1886. After this event, the border to Čakor, around Berane to the Tara River near Mojkovac and further along the river to the Šćepan Polje, was easily and duly determined.